

Önérdékű gazdasági döntések és következményeik

A hagyományos kösgazdasági doktrína szerint, ha a gazdasági szereplők szigorúan önérdelkeiket követik, akkor ezzel a közjót mordítják elő. Dolgosatom 1-3. pontjában az önérdékű gazdasági döntéshozatal újfajta modelljét adom a Tversky-Kahneman-féle „prospect theory” és a téridő diszkontálás elmélete alapján, majd a 4. pontban megmutatom, hogy az önérdékűség szükségképpen vezet „kösrosszak” létrejöttéhez a gazdaságban (ökológiai és humán károsodás, illetve katasztrófák).

1. Vesztességérzékenység

Tekintsünk egy önérdékű gazdasági szervezetet, amelynek két alternatíva között kell döntenie. Az első alternatíva egy G nyereség biztos megszerzése, míg a második alternatíva αG nyereség megszerzése $p = 1/\alpha$ valószínűséggel ($\alpha > 1$). Föltételezzük, hogy a gazdasági szervezet számára mind G , mind pedig αG érzékeny nyereség. Ez a Swalm-tétel értelmében azt jelenti, hogy

$$0,01E \leq G < \alpha G \leq 100E,$$

ahol E a szervezet átlagos jövedelmi szintjét jelenti.

A döntési probléma az önérdékű gazdasági szervezet számára a következő:

$$DP(1) \quad (G; p = 1) \quad \text{vagy} \quad (\alpha G; p = 1/\alpha).$$

A fenti két alternatíva várható hasznossága egyenlő, hisz $G \times 1 = \alpha G \times 1/\alpha$. TVERSKY és KAHNEMAN azonban kísérletileg kimutatta [4], hogy a DP(1) típusú döntési helyzetekben a való világ valódi döntéshozói az első alternatívát sokkal preferálni a másodikhoz képest. Tehát

$$DR(1) \quad (G; p = 1) \quad > \quad (\alpha G; p = 1/\alpha).$$

Általánosítva kimondhatjuk, hogy azonos várható hasznosságú, pozitív alternatívák esetén a döntéshozók hajlamosak a kockázatkkerülésre, azaz „biztosra mennek”.

Legyen adott két vesztésges alternatíva egy önérdékű gazdasági szervezet számára. Az első alternatíva egy L vesztésg biztos elssenvedése, míg a második alternatíva βL vesztésg elssenvedése $1/\beta$ valószínűséggel ($\beta > 1$). Most is

föltételezzük, hogy a gazdasági szervezet számára érzékeny veszteség mind L , mind pedig βL .

A döntési probléma ezek után a következő:

$$DP(2) \quad (L; p = 1) \quad \text{vagy} \quad (\beta L; p = 1/\beta).$$

A fenti két alternatíva várható hasznossága megintcsak egyenlő, de a „prospect theory”-ből tudjuk [4], hogy a való világbeli döntéshozók a DP(2) típusú döntési situációkban a második alternatívát fogják preferálni az elsővel szemben. Tehát

$$DR(2) \quad (L; p = 1) \quad < \quad (\beta L; p = 1/\beta).$$

Általánosítva kimondhatjuk, hogy azonos várható hasznosságú, *negatív alternatívák esetén a döntéshozók hajlamosak a kockázatvállalásra*, azaz „kockázatlanak”.

Tekintsük ezekután a DP(1) és a DP(2) döntési problémák „keresztkombinációját”. Ekkor az önérdékű gazdasági szervezet számára az első alternatíva az, hogy *biztosan* nyer G -t és $1/\beta$ *valószínűséggel* elszenved βL veszteséget. A második alternatíva pedig az, hogy *biztosan* elszenved L veszteséget és $1/\alpha$ *valószínűséggel* nyer αG -t. A döntési probléma tehát a következő:

$$DP(3) \quad [(G; p = 1) \quad \text{és} \quad (\beta L; p = 1/\beta)]$$

vagy

$$[(L; p = 1) \quad \text{és} \quad (\alpha G; p = 1/\alpha)].$$

A várható hasznosságok megintcsak egyenlőek az alternatívakombinációkban, de DR(1) és DR(2) együttes alkalmazásával adódik, hogy a döntéshozók a második alternatívát diszpreferálják az elsőhöz képest. Vagyis

$$DR(3) \quad [(G; p = 1) \quad \text{és} \quad (\beta L; p = 1/\beta)] > \\ [(L; p = 1) \quad \text{és} \quad (\alpha G; p = 1/\alpha)].$$

Általánosítva kimondhatjuk, hogy azonos várható hasznosságú, de *pozitív és negatív alternatívákat egyetemesen tartalmazó döntési helyzetekben a döntéshozók inkább veszteségérzékenyek*, azaz a biztos nyereségeket és a nem-biztos veszteségeket választják a biztos veszteségekkel és a nem-biztos nyereségekkel szemben.

2. Távlátbeszűkítés

Legyen adott újból két alternatíva egy önérdékű gazdasági szervezet számára. Az első alternatíva az, hogy megszerszi a G nyereséget „itt és most”, azaz a téridő azon pontján, ahol δ éppen tartózkodik. A második alternatíva pedig az, hogy a G nyereséget „távol és a jövőben” szerszi meg, azaz a téridő egy tőle messzebb eső pontján. A döntési probléma így a következő:

$$DP(4) \quad (G; s_0, t_0) \quad \text{vagy} \quad (G; s_m, t_n),$$

ahol s_0, t_0 és s_m, t_n a téridőbeli allokációra utal ($m > 0, n > 0$).

Látható, hogy mindkét alternatívában *ugyanaz a nyereség* szerepel, csak más téridőbeli allokációval. Ez a különbség elegendő ahhoz, hogy a való világbeli döntéshozók inkább az első alternatívát válasszák a másodikkal szemben [5]. Tehát

$$DR(4) \quad (G; s_0, t_0) \quad > \quad (G; s_m, t_n).$$

Általánosítva kimondható, hogy azonos, de a *téridőben különbözően allokált nyereségeket a döntéshozók leszámítolják*, azaz az „itt és most” nyereségeket preferálják a „távol és a jövőben” nyereségekkel szemben.

Tekintsük a veszteségek esetét. Az önérdekű gazdasági szervezet számára az első alternatíva az, hogy elszenvedi az *L* veszteséget „itt és most”, míg a második alternatíva az, hogy az *L* veszteséget „távol és a jövőben” szenved el. A döntési probléma így a következő:

$$DP(5) \quad (L; s_0, t_0) \quad \text{vagy} \quad (L; s_m, t_n).$$

Mindkét alternatívában *ugyanaz a veszteség* szerepel, és megintcsak a téridőbeli allokációban van a különbség. Ez azonban elegendő ahhoz, hogy a való világbeli döntéshozók inkább a második alternatívát válasszák az elsővel szemben [5]. Tehát

$$DR(5) \quad (L; s_0, t_0) \quad < \quad (L; s_m, t_n).$$

Általánosítva kimondható, hogy az azonos, de a *téridőben különbözően allokált veszteségeket a döntéshozók leszámítolják*, azaz a „távol és a jövőben” elszenvedett veszteséget preferálják az „itt és most” veszteségekkel szemben.

Tekintsük most a DP(4) és DP(5) döntési problémák „koresztkombinációját”. Ekkor az önérdekű gazdasági szervezet számára az első alternatíva az, hogy megszerzi a *G* nyereséget „itt és most”, és elszenvedi az *L* veszteséget „távol és a jövőben”. A második alternatíva pedig az, hogy elszenvedi az *L* veszteséget „itt és most”, és megszerzi a *G* nyereséget „távol és a jövőben”. A döntési probléma tehát a következő:

$$DP(6) \quad [(G; s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (L; s_m, t_n)]$$

vagy

$$[(L; s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (G; s_m, t_n)].$$

A *nyereség - veszteség kombinációk azonosak*, de DR(4) és DR(5) együttes alkalmazásával adódik, hogy a döntéshozók az első alternatívát választják a másodikkal szemben. Vagyis

$$DR(6) \quad [(G; s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (L; s_m, t_n)] > [(L; s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (G; s_m, t_n)].$$

Általánosítva kimondható, hogy a téridőben különbözően allokált, de azonos nyereség – veszteség kombinációk esetén a döntéshozók távlatbeszűkítő módon választanak, mert mind a nyereségeket, mind pedig a veszteségeket diszkontálják térben és időben.

5. Túlélésközpontúság

Azt találtuk, hogy az önérdékű gazdasági szervezetekre a veszteség-érzékenység és a távlatbeszűkítés a jellemző. E két jellemző összekapcsolásával megragadhatóvá válik az önérdékű gazdasági döntéshozatal lényege.

Legyen adott két alternatíva egy önérdékű gazdasági szervezet számára. Az első az, hogy a gazdasági szervezet biztosan nyer G -t „itt és most”, és elszennved βL veszteséget $1/\beta$ valószínűséggel „távol és a jövőben”. A második pedig az, hogy a gazdasági szervezet biztosan elszennved L veszteséget „itt és most”, és nyer αG -t $1/\alpha$ valószínűséggel „távol és a jövőben”. A döntési probléma így a következő:

$$DR(7) \quad [(G; p = 1, s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (\beta L; p = 1/\beta, s_m, t_n)]$$

vagy

$$[(L; p = 1, s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (\alpha G; p = 1/\alpha, s_m, t_n)].$$

A két alternatíva várható hasznossága ugyanaz, de mások a valószínűségeloszlások, és a nyereségek – veszteségek a téridőben különbözően vannak allokálva. DR(3) és DR(6) együttes alkalmazásával adódik, hogy a döntéshozók inkább az első alternatívát választják a másodikkal szemben. Tehát

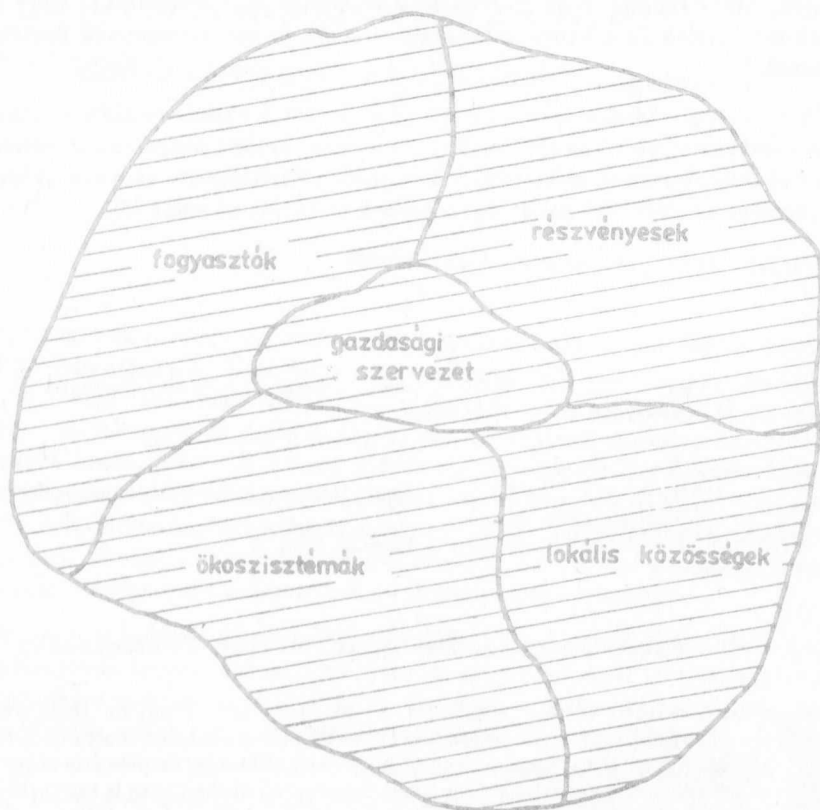
$$DR(7) \quad [(G; p = 1, s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (\beta L; p = 1/\beta, s_m, t_n)] \succ [(L; p = 1, s_0, t_0) \quad \text{és} \quad (\alpha G; p = 1/\alpha, s_m, t_n)].$$

Az önérdékű gazdasági döntéshozatal „arany szabálya” — azonos várható hasznosságú alternatívakombináció esetén — a következő: a biztos „itt és most” nyereségek, valamint a nem-biztos „távol és a jövőben” veszteségek választása és a biztos „itt és most” veszteségek, valamint a nem-biztos „távol és a jövőben” nyereségek elutasítása.

1. táblázat

Az önérdékű gazdasági döntéshozatal arany szabálya

Alternatívák	biztos, „itt és most”	nem-biztos, „távol és a jövőben”
nyereségek	választani	elutasítani
veszteségek	elutasítani	választani

1. ábra. A gazdasági szervezet ökológiai – humán kontextusa.

As „aranyssabály” tökéletesen racionális, de csakis a gazdasági szervezet túlélése vonatkozásában. A veszteségérzékenység és a távlatbesszűkítés együttes érvényre juttatása a legjobb túlélési esélyeket adja a szervezetnek. Belátható ugyanis, hogy a DR(7) döntési szabály megsértése (az ellenkező irányú preferencia) elmaradó nyereséget és fölösleges kockázatot jelentene. Vagyis a gazdasági önérdekűség a túlélésorientált (survivalist) döntéshozattal azonos. Nem véletlen, hogy R. DAWKINS a „túlélőgépek”-ként definiált géneket „önső”-nek találta [2].

4. Ökológiai és humán „köszörszak”

A gazdasági szervezetek nem légtérben működnek, hanem mindenkor valamely ökológiai – humán kontextusba ágyazottan. A gazdasági szervezetek ugyanvalamely állandó input-output kapcsolatban állnak a természeti környezet egységeivel, és rendszeres interakciókat folytatnak különböző embercsoportokkal (fogyasztók, részvényesek, lokális közösségek). (1. ábra) A való világban, amelyben a gazdasági szervezetek, az ökoszisztémák és az embercsoportok együtt

léteznek, *nincs* semmi olyan *előrendezett harmónia*, ami biztosítaná, hogy a gazdasági szervezetek és a kapcsolódó ökoszisztémák és embercsoportok érdekei egybeessenek [1].

A gazdasági *önérdek*, azaz a gazdasági szervezetek túlélésorientált racionalitása számos esetben *megsérti az ökológiai megőrzés és az embert szolgálás imperatívuszait*. A *Global 2000 Report* az egész világra kiterjedően föltérképezte azokat a „közrosszatkat”, amiket az *önérdekű gazdasági döntések és akciók* okoznak [3].

(Beérkezett: 1988. február 8-án.)

Irodalom

1. BEAUCHAMP, T.L.-E. BOWIE (eds): *Ethical Theory and Business*. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1982.
2. DAWKINS, R.: *Az őnző gén*. Gondolat Kiadó. Budapest 1986.
3. *Global 2000 Report*. Penguin Books. 1982.
4. KAHNEMAN, D.-A. TVERSKY: „Prospect theory: an analysis of decision under risk”, *Econometrica*, 1979. March.
5. KINDLER J.: „Rövidülő távlatok”, *Valóság*, 1985. 7.

Self-Interest Economic Decisions and their Consequences

According to conventional economics, if economic actors pursue their own self-interest, then the public good will be served. By unifying the prospect theory of TVERSKY and KAHNEMAN and the general theory of discounting the author presents a new model of self-interest economic behaviour. The main proposition of the paper is that self-interest economic decisions necessarily lead to public wrongs (ecological degradation and human deprivation).